

© 1993, 1996 Columbia University Press
© za hrvatski prijevod KruZak 2000

Naslov izvornika

John Rawls, *Political Liberalism*, Columbia University Press, New York, 1996.

Sva prava pridržana. Niti jedan dio knjige ne smije se reproducirati bez prethodnog dopuštenja izdavača, osim u slučajevima kratkih navoda u stručnim člancima. Izrada kopija predstavlja povredu zakona.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 329.12

RAWLS, John

Politički liberalizam / John Rawls ;
s engleskoga preveo Filip Grgić ; pogovor
Miomir Matulović. – Zagreb : KruZak, 2000.
– LIII, 461 str. ; 21 cm

Prijevod djela: Political liberalism. –
Bibliografske bilješke uz tekst. – Kazalo.

ISBN 953–6463–21–0

400321047

ISBN 953–6463–21–0

John Rawls

Politički liberalizam

S engleskoga preveo
FILIP GRGIĆ

Pogovor
MIOMIR MATULOVIĆ

KruZak
Zagreb, 2000

§1. Početni cilj pravednosti kao pravičnosti

Prije nego što prijedem na dvije praznine u opisu osnovnih sloboda, nekoliko preliminarnih primjedbi. Prvo, dva načela pravednosti jesu ova:

a. Svaka osoba ima jednako pravo na u potpunosti adekvatnu shemu jednakih osnovnih sloboda koja je spojiva sa sličnom shemom sloboda za sve.

b. Društvene i ekonomske nejednakosti trebaju zadovoljiti dva uvjeta. Prvo, moraju se odnositi na službe i položaje koji su dostupni svima pod uvjetima pravične jednakosti mogućnosti; drugo, moraju biti od najveće koristi za najlošije stojeće pripadnike društva.

260

Daljnja preliminarna primjedba jest da su jednake osnovne slobode u prvom načelu pravednosti specificirane na temelju popisa, i to na sljedeći način: sloboda mišljenja i sloboda savjesti; političke slobode i sloboda udruživanja, kao i slobode specificirane slobodom i integritetom osobe; konačno, prava i slobode obuhvaćene vladavinom prava. Nikakvo se prvenstvo ne pridaje slobodi kao takvoj, kao da izvršavanje nečega što se naziva "sloboda" ima nadmoćnu vrijednost te je glavni, ako ne i jedini cilj političke i društvene pravednosti. Postoji doduše opća pretpostavka protiv toga da se bez dovoljnog razloga ponašanju nameću pravna i druga ograničenja. No ta pretpostavka ne implicira nikakvu posebnu prvotnost ni za koju pojedinu slobodu. Hart je, međutim, primijetio da se u *Teoriji* ponekad koristim argumentima i izrazima koji sugeriraju da mislim na prvenstvo slobode kao takve, iako, kao što je uvidio, to nije točno tumačenje.⁷ Tijekom povijesti demokratskog mišljenja žarište je bilo na ostvarenju određenih specifičnih sloboda i ustavnih jamstava kakvi se nalaze primjerice u različitim poveljama o pravima i deklaracijama o pravima čovjeka. Opis osnovnih sloboda slijedi tu tradiciju.

261

§2. Poseban status osnovnih sloboda

Nakon ovih preliminarnih primjedbi započinjem konstatiranjem nekoliko obilježja osnovnih sloboda i njihova prvenstva. Prvo, prvenstvo slobode znači da prvo načelo pravednosti osnovnim slobodama, kako su dane popisom, pripisuje poseban status. One imaju apsolutnu težinu u odnosu na razloge javnog dobra i perfekcionističkih vrijednosti.¹⁰ Primjerice, jednake političke slobode ne mogu se uskratiti određenim društvenim skupinama iz razloga što bi im posjedovanje tih sloboda moglo omogućiti da spriječe političke mjere potrebne za ekonomsku učinkovitost i razvoj. Isto tako, na diskriminirajući način selektivan zakon o vojnoj službi ne može biti opravdan (u vrijeme rata) iz razloga što je to društveno najmanje štetan način da se sakupi vojska. Zahtjevi osnovnih sloboda ne mogu biti nadjačani takvim razlozima.

⁹ O tome vidi *Teoriju*, str. 581.

¹⁰ Izrazi "javno dobro" i "perfekcionističke vrijednosti" upućivali su na ideje dobrote u teleološkim moralnim doktrinama utilitarizma, odnosno perfekcionizma. Te su ideje stoga specificirane neovisno o ideji ispravnoga, primjerice u utilitarizmu (i velikom dijelu ekonomije blagostanja također) kao zadovoljenje želja, interesa ili sklonosti pojedinaca. Vidi dalje *Teoriju*, str. 24-26.

Budući da je nužno da će različite osnovne slobode međusobno biti sukobljene, institucionalna pravila koja definiraju te slobode moraju biti udešena tako da se uklapaju u neku koherentnu shemu sloboda. Prvenstvo slobode u praksi implicira da osnovna sloboda može biti ograničena ili uskraćena isključivo radi jedne ili više drugih osnovnih sloboda, a nikada, kao što sam kazao, iz razloga javnog dobra ili perfekcionističkih vrijednosti. To ograničenje vrijedi čak i kada oni koji profitiraju od veće učinkovitosti ili zajedno dijele veći zbroj koristi jesu iste osobe čije su slobode ograničene ili uskraćene. Budući da se osnovne slobode, kada dođu u međusobni sukob, mogu ograničiti, nijedna od tih sloboda nije apsolutna, niti se zahtijeva da u konačno usklađenoj shemi budu jednako osigurane sve osnovne slobode (što god to moglo značiti). Naprotiv, koliko god te slobode bile usklađene kako bi dale jednu koherentnu shemu, ta je shema osigurana jednako za sve građane.

Kako bismo ilustrirali ideju društvenog jedinstva, razmotrimo skupinu nadarenih glazbenika koji svi imaju iste prirodne talente i koji su stoga mogli naučiti da jednako dobro sviraju svaki instrument u orkestru. Na temelju dugog vježbanja i prakse postali su veoma spretni u instrumentu što su ga odabrali, uviđajući da to zahtijevaju ljudska ograničenja; nikada ne mogu biti dovoljno vješti na mnogo instrumenata, a kamoli ih sve istodobno svirati. U tom posebnom slučaju, u kojemu su prirodni talenti svih identični, skupina na temelju koordinacije aktivnosti među svojim članovima postiže tako isti totalitet sposobnosti latentan u svakom članu. No čak i kad ti prirodni glazbeni talenti nisu jednaki i razlikuju se od osobe do osobe može se postići sličan rezultat, pod uvjetom da se ti talenti na prikladan način nadopunjuju i da su primjereno koordinirani. U svakom slučaju osobe trebaju jedna drugu jer se talent svake može ostvariti samo u aktivnoj kooperaciji s drugima, a potom velikim dijelom naporom svih. Pojedinaac može biti potpun samo u aktivnostima društvenog jedinstva.

U toj ilustraciji orkestar je društveno jedinstvo. No postoji onoliko vrsta društvenih jedinstava koliko postoji i vrsta ljudskih aktivnosti koje

zadovoljavaju potrebne uvjete. Štoviše, osnovna struktura društva pruža okvir unutar kojega se svaka od tih aktivnosti može provoditi. Tako, kad se te raznolike vrste ljudskih aktivnosti prikladno dovedu u odnos međusobnog nadopunjavanja i kada se mogu primjereno koordinirati, dolazimo do ideje društva kao društvenog jedinstva društvenih jedinstava. Ono što društveno jedinstvo društvenih jedinstava čini mogućim jesu tri aspekta naše društvene naravi. Prvi aspekt jest odnos komplementarnosti između različitih ljudskih talenata koji omogućuje mnoge vrste ljudskih aktivnosti i njihove različite oblike organizacije. Drugi aspekt jest to da ono što bismo mi mogli biti i što bismo mogli činiti daleko nadmašuje ono što u svojem životu možemo činiti i biti te stoga ovisimo o kooperativnim nastojanjima drugih, ne samo za materijalna sredstva blagostanja nego i za ostvarenje onoga što bismo mogli biti i činiti. Treći aspekt jest naša sposobnost za djelotvoran osjećaj pravednosti koji kao svoj sadržaj može uzeti načela pravednosti koja uključuju i odgovarajuću ideju reciprocnosti. Kada se takva načela ostvare u društvenim institucijama i kada ih poštuju svi građani, i to je javno priznato, tada su aktivnosti mnogih društvenih jedinstava koordinirane i kombinirane u društveno jedinstvo društvenih jedinstava.

§10. *Slobodan politički govor*

Prethodna skica načina na koji se popunjava druga praznina krajnje je apstraktna. Kako bismo bolje uvidjeli pojedinosti, u ovom i sljedećem odjeljku raspravljam o slobodi političkog govora i tiska koja potpada pod osnovnu slobodu mišljenja i prvi fundamentalni slučaj. Ta će rasprava ilustrirati način na koji se osnovne slobode na kasnijim razinama dalje specificiraju i usklađuju te način na koji je značenje pojedine slobode dano njezinom ulogom u u potpunosti adekvatnoj shemi. (Za pojam značenja vidi drugi odlomak u §9.)

Započinjem konstatacijom da osnovne slobode ne samo da se međusobno ograničuju nego su i samoograničavajuće.⁴⁹ Ideja značenja pokazuje zašto je to tako. Da objasnim: zahtjev da osnovne slobode budu za sve iste implicira da veću slobodu za sebe možemo ostvariti samo ako je ista veća sloboda dodijeljena drugima. Primjerice, iako bismo mogli htjeti da u svoju slobodu (političkog) govora uključimo prava na nesmetan pristup javnim mjestima te slobodnu upotrebu društvenih resursa za

⁴⁹ Hart tvrdi da strogo kvantitativni kriterij načina specificiranja i usklađivanja osnovnih sloboda ne može objasniti tu činjenicu, odnosno tako tumačim njegov argument na str. 550-551; Daniels, str. 247-248. Slažem se da je neki kvalitativni kriterij nužan i da tu ulogu treba igrati ideja značenja.

izražavanje naših političkih gledišta, ta proširenja naše slobode, kada se dodijele svima, tako su nedjelotvorna i društveno podvajajuća da zapravo mogu uvelike umanjiti djelotvorni doseg slobode govora. Te posljedice priznaju predstavnici na ustavotvornoj skupštini koji su vođeni racionalnim interesom reprezentativnoga jednakog građanina u potpunosti adekvatnoj shemi osnovnih sloboda. Predstavnici tako prihvaćaju razložna pravila koja se odnose na vrijeme i mjesto te pristup javnim sredstvima, uvijek na osnovi jednakosti. Radi značajnijih sloboda oni odustaju od svih posebnih zahtjeva za slobodnom upotrebom društvenih resursa. To im omogućuje da ustanove pravila koja su potrebna za osiguranje djelotvornog dosega za slobodni politički govor u fundamentalnom slučaju. Uglavnom isto rasuđivanje pokazuje zašto je osnovna sloboda slobode savjesti također samoograničavajuća. I u njezinu bi slučaju bila prihvaćena razložna pravila kako bi osigurala da središnje područje te slobode, koja uključuje slobodu i integritet unutarnjeg života vjerskih udruga te slobodu osoba u određivanju njihovih vjerskih pripadnosti u društvenim uvjetima koji su slobodni, ostane nedirnutom.

Vratimo se sada slobodi političkog govora kao osnovnoj slobodi te razmotrimo kako je specificirati u konkretnije slobode da bi se zaštitilo njezino središnje područje. Podsjetimo se da ono što nas zanima jest fundamentalni slučaj primjene načela pravednosti (i drugih općih načela kada odgovaraju) na osnovnu strukturu društva i njegove društvene politike. Ta načela pomišljamo kao nešto što primjenjuju slobodni i jednaki građani demokratskog režima izvršavanjem svojeg osjećaja pravednosti. Pitanje glasi: koje su konkretnije slobode, ili pravna pravila, bitna za osiguravanje slobodnog, potpunog i informiranog izvršavanja te moralne moći?

Ovdje, kao i prije, ne polazim od neke opće definicije koja izdvaja te slobode, nego od onoga za što povijest ustavne doktrine pokazuje da su neke od čvrstih točaka unutar središnjeg područja slobode političkog govora. Među tim čvrstim točkama jesu sljedeće: ne postoji nešto takvo kao što je kažnjivo djelo pozivanja na nasilnu promjenu vlasti; ne postoje nikakva prethodna ograničenja slobode tiska, osim u posebnim slučajevima; zastupanje revolucionarnih i subverzivnih doktrina u potpunosti je zaštićeno. Te tri čvrste točke obilježavaju i po analogiji pokrivaju velik dio središnjeg područja slobode političkog govora. Refleksija o tim ustavnim pravilima pokazuje zašto je to tako.

Tako, kao što je kazao Kalven, slobodno društvo jest društvo u kojemu nije moguće oklevetati vlast; takvo kažnjivo djelo ne postoji:

Nepostojanje kažnjivog djela pozivanja na nasilnu promjenu vlasti istinski je pragmatičan test slobode govora. To je ono za što bih se složio da je smisao slobodnog govora. Svako društvo u kojemu je pozivanje na nasilnu promjenu vlasti kažnjivo djelo, bez obzira na druga njegova obilježja, nije slobodno društvo. Društvo, primjerice, može opscenost tretirati kao kažnjivo djelo ili ne kao kažnjivo djelo, a da time ne mijenja svoju osnovnu prirodu kao društva. Čini mi se da u slučaju pozivanja na nasilnu promjenu vlasti to ne može biti slučaj. Odgovor na to kažnjivo djelo definira društvo.⁵⁰

Mislim da Kalven ne tvrdi da je nepostojanje kažnjivog djela pozivanja na nasilnu promjenu vlasti cjelina sloboda političkog govora; ono je prije njegov nužan uvjet, zapravo uvjet koji je tako nužan da jednom kada je sigurno ostvaren, druge bitne čvrste točke lakše je ustanoviti. Povijest upotrebe od strane vlasti kažnjivog djela pozivanja na nasilnu promjenu vlasti u svrhu zatiranja kritike i neslaganja te održavanja moći demonstrira veliko značenje te slobode za svaku u potpunosti adekvatnu shemu osnovnih sloboda.⁵¹ Sve dok to kažnjivo djelo postoji, javni tisak i slobodna rasprava ne mogu igrati svoju ulogu u informiranju biračkog tijela. A očito je da bi dopuštanje kažnjivog djela pozivanja na nasilnu promjenu vlasti potkopalo široke mogućnosti samouprave i nekoliko sloboda koje su potrebne za njegovu zaštitu. Odatle velika važnost slučaja *New York Times v. Sullivan* u kojemu Vrhovni sud ne samo da je odbacio kažnjivo djelo pozivanja na nasilnu promjenu vlasti nego je i Zakon o kleveti iz 1798. tada proglasio neustavnim, bez obzira na to je li u doba kad je bio donesen bio neustavan ili ne. On je, da tako kažemo, bio osuđen od suda povijesti te se pokazao manjkavim.⁵²

⁵⁰ Vidi *The Negro and the First Amendment* (Chicago: University of Chicago Press, 1966), str. 16.

⁵¹ Vidi Blasi, "The Checking Value in First Amendment Theory", str. 529-544, gdje on raspravlja o povijesti upotrebe pozivanja na nasilnu promjenu vlasti kako bi pokazao važnost nadzorne vrijednosti sloboda osiguranih Prvim amandmanom.

⁵² *New York Times v. Sullivan*, 376 U.S. 254 (1964) na 276. Vidi Kalvenovu raspravu o tom slučaju, *The Negro and the First Amendment*, str. 56-64. [Za sve slučajeve koje Rawls navodi u ovom predavanju vidi Bilješku na koncu, str. 331-342 – *op. prev.*]